

УДК 343.132:343.535

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ БАНКРУТСТВ

Марушев А. Д.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

Анотація: статтю присвячено класифікації та характеристиці типових слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування злочинів пов'язаних з кримінальним банкрутством. Зазначено можливі напрями використання відомостей про такі ситуації з метою оптимізації слідчої діяльності. У статті запропоновано класифікацію типових слідчих ситуацій, які виникають на початку розслідування злочинів пов'язаних з кримінальним банкрутством. Визначена програма дій слідчого для кожної слідчої ситуації.

Ключові слова: кримінальне банкрутство, розслідування, досудове слідство, криміналістична методика, типова слідча ситуація, слідча ситуація, слідчі дії.

Аннотация: статья посвящена классификации и характеристике типичных следственных ситуаций, возникающих при расследовании преступлений, связанных с криминальным банкротством. Указаны возможные направления использования сведений о такие ситуации с целью оптимизации следственной деятельности. В статье предложена классификация типичных следственных ситуаций, возникающих в начале расследования преступлений, связанных с криминальным банкротством. Определена программа действий следователя по каждой следственной ситуации.

Ключевые слова: криминальное банкротство, расследование, досудебное следствие, криминалистическая методика, типичная следственная ситуация, следственная ситуация, следственные действия.

Annotation: the article is devoted to the classification and characterization of typical investigative situations that arise in the investigation of crimes associated with criminal bankruptcy. The possible uses of information about these situations to optimize the investigation activities. The article proposes a classification of typical investigative situations that arise in the investigation of crimes associated with criminal bankruptcy. The program of actions of the investigator for each investigation of the situation.

Key words: criminal, bankruptcy, investigation, investigation, forensic methods, typical investigative situation, the situation of the investigation, investigative actions.

Проблематику слідчих ситуацій висвітлювали у своїх наукових працях багато вчених-криміналістів, як О.Я. Басв, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, Т.С. Волчецька, В.К. Гавло, І.Ф. Герасимов, Г.А. Густов, Л.Я. Драпкін, О.Н. Колесніченко, І.М. Лузгін, М.О. Селиванов, В.Ю. Шепітько та багато інших.

Однак питання щодо типових слідчих ситуацій розслідування злочинів пов'язаних з кримінальним банкрутством, у вітчизняній криміналістичній науці залишаються недостатньо розглянутими.

Необхідно зазначити, що поняття слідчої ситуації – криміналістичне, воно виникло як відгук на проблеми слідчої практики і в нього слід вкласти певний криміналістично значимий зміст. Було б неправильно при з'ясуванні його сутності виходити тільки з нормативного лексичного тлумачення ситуації. Адже поняття слідчої ситуації має досить широкий зміст: «сукупність умов і обставин, що створюють певне становище, викликають ті чи інші взаємини людей; стан, положення, обстановку» [2, с. 209].

Треба зазначити, що злочини, передбачені статтями 218-1 і 219 КК України, на сьогоднішній день, на наш погляд, недостатньо досліджені. Не становить таємниці і те що, матеріальний збиток від кримінальних банкрутств на Україні, обчислюється мільйонами гривень щорічно, але до кримінальної відповідальності притягуються не всі суб'єкти.

У результаті кримінального банкрутства комерційних підприємств у тому числі банків страждає, в першу чергу, суспільство і виникає серйозна загроза для розвитку держави в цілому. При цьому, слід зазначити, що в Україні дуже високий рівень латентності кримінальних банкрутств, що в свою чергу ускладнює процес їх повноцінного вивчення і розвиток методики їх розслідування.

Більша частина постраждалих кредиторів від кримінальних банкрутств навіть не звертається за захистом до правоохоронних органів. Причини такої ситуації різні: не бажають декларувати розміри своїх грошових потоків, розкривати джерело своїх доходів або просто не вірять у силу чинного законодавства і можливості правоохоронних органів.

Поняття «кримінальне банкрутство» об'єднує два делікти, передбачені статтями 218-1 і 219 Кримінального кодексу України, зокрема:

- доведення банку до неплатоспроможності (віднесення банку до категорії неплатоспроможних);

- доведення до банкрутства (створення умов для сталої фінансової неспроможності).

Треба зазначити, що слідчі ситуації є невід'ємною частиною процесу розслідування різних кримінальних правопорушень, а типова слідча ситуація – їх окремий вид. В.А. Журавель визначає типову слідчу ситуацію розслідування як наукову абстракцію, яка сформована на підставі апріорних знань, є результатом узагальнення й аналізу значного емпіричного матеріалу і в якій відображено найбільш загальні риси, що характеризують перебіг і стан розслідування на певному етапі (вихідному, початковому, наступному) [3, с. 103].

Необхідно зазначити, що при розслідуванні злочинів, пов'язаних з кримінальним банкрутством, необхідно використовувати загальні методичні рекомендації розслідування господарських злочинів, а також враховувати специфіку нормативно-правового регулювання процедури банкрутства суб'єктів господарської діяльності.

Процесуальні й тактичні особливості проведення досудового слідства у досліджуваній сфері визначаються багатьма факторами: специфікою завдань слідства, обмеженістю її засобів і термінів проведення; особливостями інформації, що надійшла; джерелами цієї інформації (наприклад, інформації, отриманої шляхом проведення оперативно-пошукових заходів, та інформації, отриманої із заяв громадян, матеріалів перевірок контролюючих органів тощо); галузевою специфікою суб'єкта банкрутства; протидії зацікавлених осіб тощо) [6, с. 75].

Ми згодні, що слідча ситуація – характеристика інформаційних даних, які має слідство на конкретному етапі розслідування [7, с. 204]. Тому, при розслідуванні злочинів, пов'язаних з кримінальним банкрутством залежно від отриманої інформації що надійшла, можливі слідчі ситуації декількох видів. На наш погляд, розслідування кримінальних банкрутств на початку досудового слідства, пов'язане передусім з вирішенням двох загальних проблемних ситуацій: перша – зумовлена потребою встановлення події злочину, друга – пов'язана з проблемою виявлення особи злочинця. Вирішення цих завдань і складає зміст розкриття злочину [5, с.145].

При класифікації слідчих ситуацій початку розслідування необхідно враховувати особливості вчинення тих чи інших економічних злочинів. При цьому, критерієм їх виділення є не лише обсяг і зміст вихідної інформації, а й проінформованість зацікавлених осіб про початок розслідування, а також можливості використання слідчим «фактору раптовості» [1, с. 11].

Отже при розслідуванні цієї категорії злочинів залежно від змісту вихідної інформації виділяються такі слідчі ситуації, а саме:

1. Інформація про здійснення злочину, отримана на підставі матеріалів, зібраних у результаті проведення оперативно-розшукових заходів.

На початку досудового слідства проводяться такі слідчі (розшукові) дії:

1) здійснення тимчасового доступу до речей і документів, оригіналів (копій) документів і предметів які мають відомості про злочинні дії осіб, причетних до вчинення злочину;

2) проведення обшуків службових, складських приміщень або інших місць можливого зберігання цінностей, грошей, акцій, документів, чорнових записів, незаповнених бланків з печатками, заготовель підрублених документів, печаток, штампів, електронних носіїв інформації тощо;

3) проведення слідчого огляду документів, приміщень, предметів, електронних носіїв інформації;

4) накладення арешту на рухоме та нерухоме майно, матеріальні цінності, грошові кошти, майнові внески, розрахункові рахунки для забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, цивільного позову або можливої конфіскації;

5) призначення судово-економічних експертиз;

6) встановлення і допит підозрюваних осіб;

7) встановлення і допит свідків;

8) доручення оперативним підрозділам провести оперативно-розшукові заходи, спрямовані на встановлення обставин, які мають істотне значення, а саме: організаторів здійснення злочину (якими можуть бути як громадяни-засновники чи власники підприємства суб'єкта господарської діяльності – банкрута, так і інші особи); установлення співучасників здійснення злочину які можуть бути пособниками [4, с. 81] кримінального банкрутства ("кредитори" підприємства-боржника, розпорядники майна тощо); встановлення наявності дійсних активів, а також різницю між наданими офіційними даними про такі активи господарського суду підприємством-боржником і фактичною його кількістю і вартістю; факти приховування активів або передачі їх іншим особам, перевіряє і легалізує таку інформацію; місця знаходження майна та матеріальних цінностей; місць знаходження дійсних бухгалтерських документів, (фінансових звітів, товарно-транспортними накладними, листуванням тощо), встановлення і опитування осіб, які можуть дати показання про фактичні обставини вчинення злочину;

9) призначення документальної ревізії господарської діяльності підприємства-боржника.

2. Надходження відомостей про протиправне діяння до прокуратури, органів внутрішніх справ з господарського суду, рішенням якого на підприємстві запроваджено зовнішнє управління. Очевидно, що на цьому етапі вже втрачено більшість бухгалтерських документів, відчужено значну частину майна збанкрутілої компанії.

На початку досудового слідства проводяться такі слідчі (розшукові) дії:

1) огляд документів які надійшли з господарського суду;

2) здійснення тимчасового доступу до речей і документів стосовно оригіналів (копій) документів і предметів які мають відомості про злочинні дії осіб, причетних до вчинення злочину;

3) встановлення і допит підозрюваних осіб;

4) накладення арешту на рухоме та нерухоме майно, матеріальні цінності, грошові кошти, майнові внески, розрахункові рахунки для забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, цивільного позову або можливої конфіскації;

5) призначення судово-економічних експертиз;

б) проведення оперативно-розшукових заходів з метою виявлення матеріальних цінностей і коштів, документів схованих від кредиторів та огляд предметів і документів;

3. Виявлення ознак злочинів пов'язаних з кримінальним банкрутством безпосередньо слідчим під час розслідування інших злочинів.

На початку досудового слідства проводяться такі слідчі (розшукові) дії:

1) встановлення і допит підозрюваних осіб;

2) встановлення і допит свідків;

3) здійснення тимчасового доступу до речей і документів, оригіналів (копій) документів і предметів які мають відомості про злочинні дії осіб, причетних до вчинення злочину;

4) накладення арешту на рухоме та нерухоме майно, матеріальні цінності, грошові кошти, майнові внески, розрахункові рахунки для забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, цивільного позову або можливої конфіскації;

5) проведення оперативно-розшукових заходів з метою виявлення матеріальних цінностей і коштів, документів схованих від кредиторів та огляд предметів і документів;

6) призначення судово-економічних експертиз.

4. Надходження відомостей від посадових осіб контролюючих органів які здійснювали планові перевірки суб'єктів господарювання.

На початку досудового слідства проводяться такі слідчі (розшукові) дії:

1) огляд документів, що надійшли від органу який проводив перевірку органу;

2) встановлення і допит підозрюваних осіб;

3) здійснення тимчасового доступу до речей і документів, оригіналів (копій) документів і предметів які мають відомості про злочинні дії осіб, причетних до вчинення злочину;

4) призначення судово-економічних експертиз;

5) встановлення і допит свідків;

6) проведення оперативно-розшукових заходів з метою виявлення матеріальних цінностей і коштів, документів схованих від кредиторів та огляд предметів і документів.

5. Надходження заяви від інших осіб, кому було заподіяно велику матеріальну шкоду від оголошення боржника банкрутом.

На початку досудового слідства проводяться такі слідчі (розшукові) дії:

1) встановлення і допит потерпілих;

2) встановлення і допит підозрюваних осіб;

3) накладення арешту на рухоме та нерухоме майно, матеріальні цінності, грошові кошти, майнові внески, розрахункові рахунки для забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, цивільного позову або можливої конфіскації;

4) здійснення тимчасового доступу до речей і документів, оригіналів (копій) документів і предметів які мають відомості про злочинні дії осіб, причетних до вчинення злочину;

5) встановлення і допит свідків;

6) проведення оперативно-розшукових заходів з метою виявлення матеріальних цінностей і коштів, документів схованих від кредиторів та огляд предметів і документів.

На практиці нерідко спостерігаються випадки, коли процедура банкрутства збігається з розслідуванням злочину про розкрадання коштів фізичних осіб, фінансових установ або держави службовими особами підприємства-боржника. Замовниками банкрутства нерідко є фактичні організатори злочину, які пов'язані з номінальними керівниками підприємства. У цьому разі ініціювання в господарському суді процедури банкрутства є не чим іншим, як засобом обману кредиторів шляхом приховування не лише неефективного менеджменту, а й дій кримінального характеру.

Цей перелік слідчих дій та оперативно-розшукових заходів не є вичерпним, адже кожна конкретна слідча ситуація складається з багатьох суб'єктивних і об'єктивних чинників, які вимагають від слідчого творчої діяльності в межах кримінально-процесуального законодавства на підставі сформульованих у науці теоретичних положень і методичних рекомендацій, а також узагальнень слідчої та судової практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багинський В. З. Основні питання розслідування розкрадань (ст. 84, 86^і КК України), які відбуваються в умовах економічних перетворень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 1999. – С. 14.

2. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2001. – 1440 с.

3. Журавель В.А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів // В.А. Журавель // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. – 2008. – Вип. 8. – С. 102–108.

4. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борісов, С.Б. Гавріш та ін. // За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Видання друге, перероблене та доповнене. – Х.: ТОВ “Одіссей”, 2004. – 1196 с.

5. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ: Монография. – Харьков: Консум, 1999. – 480с.

6. Чернявський С.С. Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження): навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 264 с.

7. Шепітько В. Ю. Криміналістика [Текст] : енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український): 1500 термінів / В. Ю. Шепітько. – Х. : Право, 2001. – 560 с.